

**PROGRAM
OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH
POPULACJI KUR NIEŚNYCH**

2023

PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH POPULACJI KUR NIEŚNYCH

1. Słownik pojęć

- 1) Program ochrony – Program ochrony zasobów genetycznych populacji kur nieśnych,
- 2) Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy (IZ PIB) – podmiot realizujący i koordynujący zadania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich, na mocy art. 34 ust. 3 *ustawy o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich* (Dz. U. z 2021, poz. 36),
- 3) Krajowa Rada Drobiarstwa - Izba Gospodarcza (KRD - IG) – podmiot prowadzący ocenę wartości użytkowej drobiu,
- 4) Grupa Robocza – Grupa Robocza ds. ochrony zasobów genetycznych drobiu powołana zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

2. Historia ras

Zielononóżka kuropatwiana (Z-11 i Zk)

Kury Zielononóżki wyodrębniono jako rasę pod koniec XIX w. Zwrócono wówczas uwagę na tzw. „kury galicyjskie”, które poza dobrymi cechami nieśnymi, potrafiły dobrze wykorzystywać naturalne żerowiska, nie wymagały troskliwej opieki, chętnie wysiadywały i wodziły kurczęta. Wśród tych kur szczególną uwagę zwracały nioski o zielonych skokach, stanowiące pewną osobliwość. Jak podaje Pruski (1969) stadko tych kur wystawiono po raz pierwszy w 1894 r. pod nazwą Zielononóżki na Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie. Największymi działaczami propagującymi tę rasę byli: Karol Malsburg, Klementyna Stasiniewiczowa, Stanisław Kwieciński oraz Bronisław Obfidowicz. Hodowla Zielononóżki związana jest także z aktywnością społeczną i pasją hodowlaną Księżnej Marii Czartoryskiej. W 1894 r. powstało pod protektoratem Księżnej Pierwsze Galicyjskie Towarzystwo Ornitologiczne w Jarosławiu, które dwa lata później przekształciło się w Pierwsze Galicyjskie Towarzystwo Chowu Drobiu i Królików. Powstałe w 1899 r. Krajowe Towarzystwo Chowu Drobiu, Gołębi i Królików we Lwowie, także zaczęło popierać hodowlę i doskonalenie Zielononózek. W 1900 r. Stanisław Kwieciński opisał dokładniej „Polskie kury Zielononóżki” w czasopiśmie „Hodowca Drobiu”, a w 1906 r. Bronisław Obfidowicz podał ich wzorzec, który w kolejnych latach był doskonalony przez specjalnie powoływane w tym celu komisje. W 1921 r. Centralny Komitet do Spraw Hodowli Drobiu, pod kierunkiem Maurycego Trybalskiego, wybrał spośród licznych i nieustalonych jeszcze odmian pretendujących do rangi rasy krajowej, kury o typie średnio ciężkim. Przewidywano możliwość kształtowania ich w kierunku użytkowości nieśnej i mięsnej. Ustalenie rezedowej barwy skoków jako jednej z cech rasowych, było zgodne z ówczesnym

poszukiwaniem oryginalnych, wyróżniających cech pokroju. Według ówczesnych wymogów, głowa i szyja kury powinna być żółta z ciemnym odcieniem, przechodzącym w barwę brązową. Każde pióro na szyi winno mieć prążek idący wzdłuż stosiny. Przeprowadzone w okresie międzywojennym tzw. konkursy nieśności wykazały znaczną zmienność cech użytkowych i raczej niską wydajność nieśną. W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w. kury rasy Zielononóżka kuropatwiana przeznaczone były szczególnie na tereny południowej i wschodniej Polski. Z biegiem lat udział Zielononóżki w całkowitym pogłowie kur bardzo szybko malał, np. w 1961 r. wynosił 11,4% , a w 1973 r. już tylko 1-2%. Niska wydajność nieśna oraz eliminacja w skupie ptaków o ciemnej barwie skóry i skoków spowodowały spadek zainteresowania tą rasą i ograniczenia w chowie wielkostatnym. Ponadto w warunkach fermowych, chowu bezwybiegowego lub utrzymywania na ograniczonych, słabo zazielenionych wybiegach często występowała pterofagia i kanibalizm lub utrata piór, szczególnie ogonowych. Do zaniechania masowego chowu Zielononóżki przyczyniło się też w znacznej mierze zniesienie w 1958 r. rejonizacji kur w Polsce, co uwolniło służbę zootechniczną, odpowiedzialną za organizację zaplecza hodowlanego, od obowiązku utrzymania tej rasy.

Kury rasy Zielononóżka kuropatwiana utrzymywane były w dwóch odrębnych zamkniętych populacjach, co doprowadziło do wytworzenia dwóch rodów:

- **Zk**: utrzymywanego od 1945 r. w Stacji Dydaktyczno - Badawczej Zwierząt Drobnych im. Laury Kaufman w Felinie, należącej do Uniwersytetu Przyrodniczego (UP) w Lublinie.
- **Z-11**: utrzymywanego od 1972 r. na fermie drobiu w Życzynie, należącej do Państwowego Gospodarstwa Ogrodniczego (PGO) - Podzamcze, w 1995 r. przeniesionego do Instytutu Zootechniki Zootechnicznego Zakładu Doświadczalnego (IZ ZZD) Chorzelów, gdzie do chwili obecnej jest utrzymywany. Kury tej rasy od 2011 r. są również utrzymywane na fermie Instytutu Zootechniki PIB (IZ PIB) w Aleksandrowicach.

Żółtonóżka kuropatwiana (Ż-33)

Rasę wytworzono z Zielononóżki kuropatwianej krzyżowanej z kogutami New Hampshire. Praca hodowlana prowadzona była przez A. Ryszkowską. Posiada ona charakterystyczne żółte skoki, upierzenie kuropatwiane z brunatnym nalotem i żółto zabarwioną skórę. Od 1972 r. kury tej rasy utrzymywane były na fermie drobiu w Życzynie, należącej do PGO Podzamcze, a w 1995 r. zostały przeniesione do IZ ZZD Chorzelów, gdzie do chwili obecnej są utrzymywane. Kury tej rasy od 2011 r. są również utrzymywane na fermie IZ PIB w Aleksandrowicach.

Polbar (Pb)

Wzorując się na rasach powstałych w Anglii, prof. Laura Kaufman rozpoczęła pracę hodowlaną nad wytworzeniem krajowej rasy kur o odmiennym w zależności od płci zabarwieniu puchu piskląt, warunkowanym przez sprzężone z płcią 2 pary genów: S, s warunkujących srebrzystość i złocistość oraz B, b warunkujących prążkowanie lub brak prążkowania. W 1946 r. sprowadzono z Łódzkiej Izby Rolniczej do Działu Biologii Hodowlanej PINGW w Puławach koguty jastrzębate rasy Plymouth Rock, o genotypie warunkującym srebrzystość i prążkowanie,

PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH POPULACJI KUR NIEŚNYCH

które skrzyżowano z kurami Zielononózki kuropatwianej odznaczającymi się złocistością i brakiem prążkowania. Pisklęta pierwszego pokolenia mieszańców posiadały puch jednolicie czarno-brązowy lub z białą łatką na głowie, a dorosłe kury i koguty były jastrzębiate. W wyniku następnych kojarzeń w obrębie mieszańców lub z Zielononózkami uzyskano pisklęta wykazujące dużą zmienność barwy puchu: czarne, czarne z białą plamką na głowie, szare, kuropatwiane i kremowe ze smugą na grzbiecie. Dwa ostatnie typy były bardzo interesujące, gdyż okazało się, że pisklęta o kremowym puchu to kogutki, a kuropatwianym – kurki. Dalszą selekcję prowadzono w kierunku uzyskania fenotypu srebrnego prążkowanego, warunkowanego dominującymi genami B i S. W ustalonej genetycznie rasie kurki mają puch ciemny o wzorze kuropatwianym na oliwkowym tle oraz charakterystyczną ciemną kreskę w przedłużeniu zewnętrznego kąta oka. Kogutki mają puch o barwie jasno - kremowej lub przydymionej, często z ciemniejszą smugą biegnącą przez grzbiet. W przedłużeniu oka brak ciemnej kreski. Te dwie cechy dymorfizmu płciowego decydują o płcioznaczności i pozwalają na odróżnienie płci z dokładnością do 99-100%. Kury Polbar utrzymywane są na fermie w Felinie, należącej do UP w Lublinie.

Rhode Island Red (R-11)

Kury te należą do najbardziej typowych przedstawicieli ras ogólnoużytkowych, szeroko w Polsce rozpowszechnionych i znanych dawniej pod nazwą *Karmazyn*. Pochodzą ze stanu Rhode Island w USA. Do Polski zostały sprowadzone z Wielkiej Brytanii przed 1939 r. Ze względu na dwukierunkowy typ użytkowania, do połowy lat siedemdziesiątych stanowiły około 50% pogłowia ferm towarowych i stadek przyzagrodowych. Od 1972 r. kury tej rasy utrzymywane były na fermie drobiu w Życzynie, należącej do PGO Podzamecze, a w 1995 r. zostały przeniesione do IZ ZZD Chorzelów, gdzie do chwili obecnej są utrzymywane. Kury tej rasy od 2011 r. są również utrzymywane na fermie IZ PIB w Aleksandrowicach.

Rhode Island Red (K-22) i Rhode Island White (A-33)

Prace nad tymi rodami rozpoczęto w kraju pod koniec lat siedemdziesiątych XX w. Celem było wytworzenie czystych linii, dających po skrzyżowaniu hybrydy o walorach podobnych do zestawu handlowego Tetra SL, węgierskiej wersji jednego z najlepszych w tym czasie zestawów kur nieśnych Warren Sex Sal Link. W programie wykorzystano cztery grupy ptaków z hodowli węgierskiej, które zestawiono w fermie zarodowej w Pawłowicach (oznaczone symbolami KX-samice, AY-samce). Prace hodowlane doprowadziły do wytworzenia dwóch zamkniętych populacji, oznaczonych symbolami K-22 – ród ojcowski i A-33 – ród matczy. Rody te zostały wytworzone na Fermie Kur Nieśnych w Dusznikach, należącej do ZD IZ PIB Zakrzewo Sp. z o.o. Populacje te w 2009 r. zostały przeniesione do ZD IZ PIB Chorzelów. Kury z rodu A-33 od 2011 r. są również utrzymywane na fermie IZ PIB w Aleksandrowicach.

Sussex (S-66)

Rasa została wyhodowana w Wielkiej Brytanii, w hrabstwie Sussex. Do Polski ptaki te sprowadzono z Danii, w ramach darów UNRRA. Zasadniczą barwą upierzenia jest kolor biały z czarno obrysowanymi piórami grzywy, lotek, sierpówek i sterówek - stąd spotyka się też nazwę

PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH POPULACJI KUR NIEŚNYCH

Sussex gronostajowy. Od 1972 r. kury tej rasy utrzymywane były na fermie drobiu w Życzynie, należącej do PGO Podzamcze, a w 1995 r. zostały przeniesione do IZ ZZD Chorzaków, gdzie do chwili obecnej są utrzymywane. Kury tej rasy od 2011 r. są również utrzymywane na fermie IZ PIB w Aleksandrowicach.

Leghorn (G-99, H-22 i H-33)

Rasa wywodzi się z Włoch, skąd w 1870 r. została sprowadzona do Wielkiej Brytanii, a stamtąd rozprowadzono ją do innych krajów europejskich. Do Polski została sprowadzona w 1967 r. z angielskiej firmy Sykes (G-99) i kanadyjskiej firmy Kathman (H-22). Selekcja prowadzona była na wysoką nieśność oraz dużą masę jaj o białej skorupie. Od 1972 r. rody te utrzymywane były na fermie drobiu w Życzynie, należącej do PGO Podzamcze, a w 1995 r. przeniesione zostały do IZ ZZD Chorzaków, gdzie do chwili obecnej są utrzymywane. Kury z rodu H-22 od 2011 r. są również utrzymywane na fermie IZ PIB w Aleksandrowicach. Materiał hodowlany, z którego wytworzono ród H-33 został sprowadzony do Polski w 1966 r. z angielskiej firmy Sykes do Państwowego Gospodarstwa Rolnego (PGR) Rosocha. Pierwotnie ród ten selekcyonowany był pod symbolem (G-44). W 1974 r. przeniesiony został do PGR Mienia i przemianowany na ród H-33. Selekcja prowadzona była w kierunku poprawy nieśności i zwiększenia masy jaj. Ród H-33 został włączony do Programu ochrony w 2009 r. i jest utrzymywany w Ośrodku Hodowli Zarodowej „MESSA” w Mieni.

Czubatka polska (CP-11 i CP-22)

Czubatka polska to jedna z najstarszych ras kur hodowanych w Polsce. Powszechność hodowli rodzimych czubatek na ziemiach polskich co najmniej od 1866 r. dokumentowali m. in. Stanisław Pietruski, prof. Józef Szpilman, Bronisław Obfidowicz, prof. Karol Malsburg i Stefan Orlewicz. Zgodnie z relacją Józefa Victoriniego z 1922 r. zamieszczoną w artykule, pt. „Pochodzenie kur czubatych”, który ukazał się w dwutygodniku „Polski Drób” czubatki były utrzymywane „w każdym dworze, w każdej niemal zagrodzie włościańskiej i na każdym podmiejskim ogródku”. Maurycy Trybulski hodował w 1910 r. stadko czarnych czubatek pochodzących z okolic Puław. Stado to charakteryzowało się efektywnym wyglądem, dużym wyrównaniem, wysoką nieśnością, ruchliwością i odpornością na zmiany atmosferyczne. Popularność czubatek przekładała się na ich dostrzegalny udział w wystawach drobiu. Przykładem może być nagroda w złocie (10 koron) księżnej Czartoryskiej dla Piotra Szawarzyńskiego za białe kury czubatek krajowej wystawione w 1902 r. w Jarosławiu na IV Wystawie drobiu i różnego ptactwa domowego oraz królików I Galicyjskiego Towarzystwa Chowu Drobiu i Królików. Stanisław Pietruski, prawdopodobnie najwcześniej, bo w 1866 r., omawia budowę czubatek krajowych z hodowli w Tustanowicach. W 1925 r. Maurycy Trybulski opisał „czubatek polskie pospolite” w książce, pt. „Kury: pochodzenie, rasy, hodowla”, jako ptaki typu lekkiego niosące się na ogół niezłe i dobrze żerujące. Sam czub powinien być średniej wielkości i nie zasłaniać oczu. Wybuch II wojny światowej przeszkodził w rozwoju hodowli i doprowadził do utraty populacji hodowlanych. W czasach powojennych pojawiały się sporadycznie sygnały o istnieniu czubatek w chowie przyzagrodowym. Podejmowanym inicjatywom hodowli tych ptaków sprzyjało zaangażowanie środowiska

społecznego koncentrującego się wokół miesięcznika „Woliera” wydawanego w latach 2002-2009. W 2004 r. w miejscowościach Ryczki i Hucisko (województwo podkarpackie) odnaleziono ptaki w typie kur czubatek polskich, od których pozyskano dla Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie (URK) jaja wylęgowe i rozpoczęto prace zmierzające do restytucji tej rasy. W wyniku tych prac wyprowadzono dwie linie hodowlane różniące się barwą upierzenia. Aby zapobiec wzrostowi inbredu w 2007 r. i 2009 r. uzupełniono stada ptakami uzyskanymi z wylęgu z jaj pozyskanych w miejscowości Kulno (woj. podkarpackie) i Lipiny Dolne (woj. lubelskie). Dla obu stad opracowano programy hodowlane i sposób zestawienia ptaków do kojarzeń tak, aby zminimalizować wzrost inbredu. Opracowano metody selekcji, które ułatwiały uzyskiwanie ptaków zgodnie z wzorcami sporządzonymi na podstawie dostępnych źródeł. Rozpoczęto także ocenę wartości użytkowej utworzonych stad. W dniu 21 października 2016 r. Minister Rolnictwa wydał decyzje zezwalające KRD-IG na otwarcie ksiąg hodowlanych dla dwóch rodów Czubatki polskiej: CP-11 i CP-22 utrzymywanych w Centrum Badawczym i Edukacyjnym Wydziału Hodowli i Biologii Zwierząt URK. Natomiast w lutym 2023 r. na wniosek URK, po uzyskaniu pozytywnej opinii Grupy Roboczej ds. ochrony zasobów genetycznych drobiu, Dyrektor Instytutu Zootechniki podjął decyzję o objęciu programem ochrony kur rasy Czubatka polska ww. rodów.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Zielononóżka kuropatwiana (Z-11 i Zk)

Kury są znakomicie przystosowane do warunków ekstensywnego chowu na wolnych wybiegach, są odporne na choroby oraz znoszą jaja o cennych walorach smakowych oraz większym udziale żółtka w masie jaja w porównaniu do jaj od komercyjnych mieszańców. W badaniach stwierdzono niższy poziom cholesterolu w żółtku w porównaniu do innych ras/rodów. Kogutki odchowywane na zielonych wybiegach uzyskują niskie przyrosty, ale ich mięso jest smaczne, mało otłuszczone, o ciemnej barwie zbliżonej do dzikiego ptactwa. Aktualnie rasa ta jest powszechnie użytkowana w gospodarstwach ekologicznych i w chowie drobnostadkowym głównie do produkcji jaj.

Żółtonóżka kuropatwiana (Ż-33)

Kury tej rasy, dzięki dobrej zdolności wykorzystywania nieograniczonych wybiegów, polecane są do chowu drobnostadkowego (przyzagrodowego). Jednocześnie kury te lepiej od Zielononózek znoszą chów wielkostadny oraz odznaczają się większą nieśnością, masą jaj oraz masą ciała. Stanowią one cenną populację do produkcji jaj oraz kogutków wyróżniając się mięsem o znakomitych walorach smakowych i dietetycznych. Potomstwo po kurach Żółtonóżki kuropatwianej krzyżowane jest często z kurami Rhode Island Red, New Hampshire i Leghorn. Uzyskane mieszańce, dzięki zdolności wykorzystania nieograniczonych wybiegów, nadają się do chowu drobnostadkowego. Kury Ż-33 posiadają genetycznie uwarunkowaną cechę szybkiego opierzenia (gen k).

Polbar (Pb)

Rasa ta znajduje uznanie w chowie amatorskim lub przyzagrodowym ze względu na piękne, puszyste upierzenie oraz autoseksing. Rasa ta charakteryzuje się dużą odpornością na choroby, a w konsekwencji dobrym przystosowaniem do warunków ekstensywnego chowu na wolnych wybiegach.

Rhode Island Red (R-11)

Kury tego rodu to ptaki ogólnoużytkowe, wykorzystywane zarówno do produkcji jaj jak i mięsa, szczególnie w systemie chowu wybiegowego. Zalecane są do produkcji ekstensywnej kurcząt rzeźnych. Kogutki, odchowywane w kurniku z dostępem do zielonych wybiegów, osiągają w 12-13 tyg. życia 1300-1800 g masy ciała, charakteryzując się przy tym żółto zabarwioną skórą i dobrą wydajnością rzeźną. Ze względu na genetycznie uwarunkowaną stosunkowo dużą odporność na chorobę Mareka, w chowie przyzagrodowym charakteryzują się dużą przeżywalnością (ok. 90%).

Rhode Island Red (K-22) i Rhode Island White (A-33)

Rody K-22 i A-33 odznaczają się odmienną strukturą genetyczną i pochodzeniem w porównaniu do innych rodów Rhode Island Red utrzymywanych w Polsce. W krzyżowaniu z innymi rodami wykazują wysoki stopień heterozji, a w porównaniu z innymi rodami Rhode Island charakteryzują się wysoką produktywnością.

Sussex (S-66)

Ze względu na gronostajowe upierzenie kur i kogutów oraz ładną, zgrabną sylwetkę kury tego rodu są szczególnie cenione przez hodowców amatorów oraz właścicieli małych gospodarstw rolnych. Mimo białą ubarwionej skóry, po rocznej nieśności znajdują zastosowanie jako tzw. kury rosołowe, a nadliczbowe kogutki utrzymywane do 14 tygodnia życia osiągają ok. 1500 g masy ciała. Kury Sussex krzyżowane z kogutami takich ras, jak New Hampshire, Rhode Island Red i Zielononóżka kuropatwiana dają autoseksingowe pisklęta. Kury mieszańce charakteryzuje zwiększona nieśność oraz lepsza zdrowotność i żywotność. Cenne walory genetyczne tej rasy mogą być z powodzeniem wykorzystane do wytworzenia kury w typie ogólnoużytkowym, poszukiwanym do tzw. produkcji "markowej" jaj spożywczych i mięsa drobiowego.

Leghorn (G-99, H-22 i H-33)

Rody kur: G-99, H-22 i H-33 są znakomicie przystosowane do krajowych warunków środowiskowych i mogą stanowić cenny element programów hodowlanych. Są one szczególnie cenne ze względu na genetycznie uwarunkowane cechy takie jak: jednolite, białe upierzenie, wysoką nieśność (powyżej 230 jaj), dużą masę jaja (ok. 65 g), przydatność do intensywnego chowu, dobre wykorzystanie paszy oraz dobrą zdrowotność.

Jak wynika z badań przeprowadzonych w Instytucie Zootechniki, przy pomocy markerów DNA nad genetycznym zróżnicowaniem wyżej wymienionych rodów, wszystkie badane populacje wykazują dużą odrębność genetyczną, co uzasadnia objęcie ich Programem ochrony. Stanowią

one bardzo cenne elementy różnorodności genetycznej kur nieśnych, która w ostatnich latach jest bardzo ograniczana w wyniku intensyfikacji produkcji. Populacje pochodzące z importu utrzymywane są w Polsce od wielu pokoleń, zostały zaadaptowane do miejscowych warunków środowiskowych oraz systemów chowu i z tego względu mają duże znaczenie dla naszej hodowli.

Czubatka polska (CP-11 i CP-22)

Czubatki polskie są odporne na choroby i doskonale przystosowane do chowu ekstensywnego i warunków środowiskowych panujących w kraju. Jaja charakteryzują się wysoką jakością a mięso jest bardzo smaczne, co jest atutem w przypadku nadliczbowych kogutów lub kur po okresie produkcji nieśnej. Atrakcyjny pokrój i upierzenie budzą zainteresowanie hodowców-amatorów, rolników prowadzących chów w warunkach ekstensywnych oraz właścicieli gospodarstw agroturystycznych. W rasie tej stwierdzono unikalne allele mikrosatelitarne, a wartości dystansu genetycznego do popularnych ras użytkowych i amatorskich określono jako wysokie (Antos i wsp., 2013).

4. Potwierdzenie statusu zagrożenia wyginięciem

Liczebność poszczególnych populacji kur (samców i samic - wpisanych do ksiąg hodowlanych) objętych Programem ochrony, w ujęciu dziesięcioletnim począwszy od roku 2010 przedstawiono w tabeli 1. Corocznie liczebności poszczególnych populacji kur nieśnych aktualizowane są na stronie internetowej Instytutu Zootechniki PIB www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl.

Tabela 1. Liczebność populacji kur nieśnych (stan na dzień 1 lutego/każdego roku) w 2010 i 2020 r.

Symbol rodu	Liczba stad	2010		2020	
		samce	samice	samce	samice
Z-11	2	92	912	123	1038
Zk	1	109	800	97	932
Ż-33	2	92	911	124	1029
Pb	1	70	780	105	956
R-11	2	72	731	100	862
K-22	1	96	960	108	946
A-33	2	84	870	112	1001
S-66	2	72	730	100	857
G-99	1	72	731	84	717
H-22	2	72	728	99	860
H-33	1	190	1435	198	1138

W wyniku prowadzonych obserwacji i badań oraz przyjętych światowych rozwiązań, a także w

PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH POPULACJI KUR NIEŚNYCH

oparciu o dane z realizacji Programów ochrony zasobów genetycznych poszczególnych populacji w Instytucie Zootechniki PIB opracowano model szacowania statusu zagrożenia ras rodzimych, dostosowany do warunków polskich. Aktualny status zagrożenia dla rasy/rodu wraz z opisem metody szacowania tego statusu znajduje się na stronie internetowej Instytutu pod adresem: <http://www.bioroznorodnosc.izoo.krakow.pl/status-zagrozenia-ras>. Na podstawie liczby samców i samic wpisanych do ksiąg oraz wartości wskaźnika statusu zagrożenia we wszystkich ww. populacjach kur stwierdzono, że obecnie rasy/rody te wymagają dalszej ochrony.

Liczebność kur Czubatka polska w 2022 r. (według stanu na 1. dzień produkcji) wynosiła 24 samce i 143 samice w rodzie CP-11 oraz 23 samce i 128 samic w rodzie CP-22. Ze względu na małą liczebność ptaków Program ochrony Czubatek polskich (CP-11 i CP-22) jest zatwierdzony warunkowo, przy założeniu że do 2026 r. zostanie osiągnięta minimalna liczba ptaków wymagana w programie ochrony, tj. 550 sztuk w tym: 50 samców i 500 samic w każdym rodzie.

5. Cele Programu

1. Zachowanie poszczególnych populacji kur i zwiększenie ich liczebności docelowo do minimum:

- Zielononóżka kuropatwiana (Z-11), Żółtonóżka kuropatwiana (Ż-33) - 1130 sztuk samców i samic w każdym rodzie,
- Zielononóżka kuropatwiana (Zk), Polbar (Pb) - 1000 sztuk samców i samic w każdym rodzie,
- Leghorn (H-22), Sussex (S-66), Rhode Island Red (R-11) - 980 sztuk samców i samic w każdym rodzie,
- Rhode Island White (A-33) - 1080 sztuk samców i samic w rodzie,
- Rhode Island Red (K-22) - 1050 sztuk samców i samic w rodzie,
- Leghorn (G-99) - 850 sztuk samców i samic w rodzie,
- Leghorn (H-33) - 660 sztuk samców i samic w rodzie,
- Czubatka polska (CP-11, CP-22) - 550 sztuk samców i samic w każdym rodzie w 2026 r.

Dążenie do zwiększania wielkości populacji ograniczy możliwości wystąpienia niepożądanego zimbredowania i efektu dryftu genetycznego, a w przypadku zdarzeń losowych ochroni populację przed wyginięciem.

2. Utrzymanie istniejącej zmienności genetycznej.

3. Zachowanie cech specyficznych dla poszczególnych populacji.

6. Wzorzec ras

Zielononóżka kuropatwiana (Zk i Z-11)

Kura - lekka, zgrabna głowa średniej wielkości; oczy barwy pomarańczowej z ciemniejszą obwódką. Dziób średniej wielkości, silny, lekko zakrzywiony, koloru zmieniającego się od

barwy kości słoniowej do brązowej. Grzebień pojedynczy, stojący o 6 zębach, koloru od różowego do jasnoczerwonego. Dzwonki czerwone, małe, zaokrąglone. Zausznice czerwone, podłużne. Policzki słabo opierzone, różowe. Upierzenie głowy kuropatwiane z przewagą żółtego, wierzch głowy ciemniejszy. Szyja prosta, długa o żółtym kuropatwianym upierzeniu, każde pióro wzdłuż stosiny posiada prążek ciemnobrązowy, prawie czarny. Tułów o szerokim grzbiecie, wpisany w prostokąt; pierś wysunięta do przodu. Ogon zaokrąglony, zadarty lub odchylony, o ciemnych popielatych piórach. Skrzydła przylegające o barwie kuropatwianej. Grzbiet koloru beżowo-brązowego dropiaty, pióra u nasady w części puchowej ciemnopopielate. Pierś w górnej części posiada pióra koloru łososiowego, a w dolnej puchowej - popielate. Lotki I rzędu są ciemnopopielato-szaro-czarne. Lotki II rzędu w górnej części są koloru lotek I rzędu, a w dolnej dropiate, jasnobrązowe z odcieniem ciemnopopielato-brązowym. Uda mocne, brudno łososiowe, w części puchowej popielate. Skoki jasnozielonożółte, o średniej długości. Kura znosi jaja o kremowej skorupie. Średnia masa ciała ok. 1700 g. Nieśność kur uzyskana do 450 dni życia wynosi ok. 180-190 jaj o masie ok. 55-58 g.

Kogut - głowa średniej wielkości, lekka; oczy okrągłe lub lekko podłużne, koloru rudopomarańczowego. Dziób krótki, silny, od góry szary przechodzący w kolor kości słoniowej, lekko zakrzywiony. Grzebień duży, barwy czerwonej, pojedynczy, zwisający na prawą stronę, o 9 zębach. Dzwonki duże, gładkie, czerwone. Zausznice średniej wielkości, czerwone. Policzki czerwone, pokryte nielicznymi piórkami. Upierzenie głowy razem z szyją złoto-pomarańczowe, przy czym głowa jest nieco ciemniejsza. Szyja prosta, średnio krótka, dobrze upierzona. Pojedyncze pióra szyi w górnej swojej części rudopomarańczowe, a u nasady ciemnopopielate. Kołnierz jaskrawej barwy, złocisto-pomarańczowy. Tułów pełny, trójkątny, od strony barkowej i grzbietowej rudobrązowy z siodłem złocisto-pomarańczowym, grzbiet szeroki, pochylony ku tyłowi. Pierś cofnięta i wydatna. Niektóre pióra wzdłuż stosiny po stronie lewej zaznaczone są czarną kreską. W części piersiowej, udowej i na podbrzuszu pióra od spodu są czarno-popielate. Ogon zadarty, czarny z zielonym połyskiem. Lotki I rzędu czarne, II rzędu również czarne a od dołu wzdłuż stosiny brzeg piór brązowy. Skrzydła zwięzłe, przylegające, dobrze upierzone. Skoki średniej długości, mocne, z ostrogami, popielato-zielonożółte. Masa ciała ok. 2550 g.

Żółtonóżka kuropatwiana (Ż-33)

Kura - zgrabna głowa o średniej wielkości; oczy okrągłe, barwy żółtej z pomarańczowym otokiem. Dziób mały, na końcu lekko zakrzywiony, barwy kości słoniowej, od góry z nalotem ciemnobrązowym. Grzebień pojedynczy, stojący, nieduży, o 8 zębach, różowy. Dzwonki małe, różowe. Zausznice małe, koloru cielistego, półokrągłe. Policzki lekko opierzone, barwy jasnoróżowej. Głowa nieco ciemniejsza od szyi. Szyja stosunkowo krótka, prosta, dobrze upierzona, barwy brązowo-pomarańczowej. Pióra pojedyncze, na brzegach brązowo-pomarańczowe, a wzdłuż stosiny dropiate, jasno i ciemnobrązowe. Tułów prostokątny, zgięty. Grzbiet średniej szerokości, o dropiatej barwie, ciemnobrązowe z jasnobrązowymi plamkami. Pióra w górnej części wzdłuż stosiny mają jasnobrązową kreskę. Pierś wysunięta, o upierzeniu nieco jaśniejszym od grzbietu. Barwa puchu jasnopopielata. Ogon wachlarzowy, zadarty.

PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH POPULACJI KUR NIEŚNYCH

Skrzydła przylegające, dobrze upierzone. Lotki I rzędu ciemnobrązowe z nieznacznie jaśniejszym wąskim paskiem. Lotki II rzędu nad stosiną dropiate, ciemnobrązowo-czarne z przewagą jasnego brązu. Uda mocne o upierzeniu dropiatym z dużą ilością popielatego puchu. Skoki żółte, o średniej długości. Kura znosi jaja o ciemnokremowej skorupie. Średnia masa ciała ok. 1700 g. Nieśność kur uzyskana do 450 dni życia wynosi ok. 190-210 jaj, o masie ok. 56-60 g i kremowej barwie skorupy.

Kogut - głowa mała lub średnia; oczy okrągłe, barwy żółto-pomarańczowej. Dziób stosunkowo krótki, mocny, na końcu lekko zakrzywiony, barwy jasnożółto-brązowej, o ciemniejszej pokrywie. Grzebień duży, barwy czerwonej, pojedynczy, lekko zwisający na prawą stronę, o 7 zębach. Dzwonki duże, czerwone, częściowo obwisłe, od strony wewnętrznej lekko pokryte bardzo drobnymi włoskami. Zausznice średniej wielkości, czerwone, półokrągłe. Policzki blad różowe. Barwa piór głowy brązowo-ruda z rudą szyją i rudo-żółtym kołnierzem. Szyja prosta, średniej długości, dobrze upierzona. Pierze w górnej części szyi koloru kasztanowego, a w dolnej na 1/4 długości popielate. Pióra kołnierza wzdłuż stosiny złoto-rude z szerokim ciemnym paskiem, a na 1/3 długości popielate. Tułów trójkątny, z szerokim grzbietem pochylonym w stronę ogona; pierś wysunięta. Grzbiet ciemnobrązowy z piórami o barwie czarno-zielonej wzdłuż stosiny. Siodło barwy rudo-pomarańczowej. Pierś i uda prawie czarne, z pojedynczymi dropiatymi piórami. Od spodu w stronę skóry barwa puchu przechodzi z ciemnej w jasnopopielatą. Lotki I i II rzędu od strony górnej wzdłuż stosiny są czarne, a od dolnej mniej lub bardziej jasnobrązowe. Skrzydła ułożone ściśle przy tułowiu, czarne podobnie jak ogon. Pióra bardzo błyszczące z zielonym połyskiem. Skoki średniej długości, mocne, z ostrogami, żółte. Masa ciała ok. 2600 g.

Polbar (Pb)

Kura - upierzenie jastrzębate, nieco ciemniejsze niż u koguta z drobniejszymi prążkami na dużych piórach konturowych na piersi i podbrzuszu, zatarta jastrzębatość (szare pióra z odcieniem łososiowatym), głowa mniejsza i delikatniejsza niż koguta, pomarańczowa tęczęwka, zausznice, grzebień i dzwonki znacznie mniejsze niż koguta, tułów walcowaty z pełniejszym podbrzuszem, ogon zwarty z lekko wystającymi sterówkami, skrzydła przylegające, skoki delikatne, szaro-żółte, w miarę nasilenia się nieśności stają się szaro-cieliste. Jest to lekki typ kur (ok. 1600 g masa ciała) znoszący ok. 180-200 jaj, o średniej masie ok. 55 g i kremowej barwie skorupy.

Kogut - upierzenie jastrzębate, szare prążki na ciemnym tle, głowa średniej wielkości, tęczęwka pomarańczowa, zausznice i dzwonki średniej wielkości, czerwone, grzebień pojedynczy z 5-6 wycięciami, tułów kształtu czworoboku szerszego z przodu o grzbiecie lekko pochylonym ku tyłowi, pierś wydatna, brzuch pełny nisko osadzony, ogon zwarty z sierpówkami średniej długości, skrzydła przylegające do tułowia, skoki z szaro-żółtą barwą łusek. Średnia masa ciała w wieku 20 tygodni wynosi ok. 2000 g.

Rhode Island Red/Karmazyn (R-11)

Kura - głowa zgrabna, średniej wielkości; oczy duże, okrągłe lub lekko podłużne, bursztynowe. Dziób krótki, na końcu zgięty, barwy kości słoniowej z brązowym nalotem. Grzebień nieduży, stojący, 5-6 zębów, pojedynczy, barwy czerwonej. Dzwonki średnie, czerwone. Zausznice owalne, różowe. Policzki różowe z brązowym nieznacznym upierzeniem. Szyja stosunkowo krótka, lekko wygięta, bardzo dobrze upierzona. Tułów prostokątny, pierś i grzbiet średniej wielkości; pierś wysunięta. Ogon odchylony o zaokrąglonym profilu. Skrzydła przylegające do tułowia. Barwa piór czerwono-brązowa, mahoniowo lśniąca. Lotki I i II rzędu wzdłuż stosiny posiadają delikatną ciemną smugę. Od spodu, w części puchowej pióra są jasnobrązowe. Nogi silne, dobrze związane z tułowiem. Skoki o barwie żółtej. Są to duże, niepłochliwe ptaki o masie ciała ok. 2200-2600 g, znoszące do 450 dnia życia ok. 190 jaj o brązowej skorupie i masie ok. 60 g. Ze względu na wysoką masę ciała, po rocznej nieśności wykorzystane są na tzw. kury rosołowe.

Kogut - głowa zgrabna, średniej wielkości; oczy żywe, duże, okrągłe, ciemnobursztynowe o żółtej źrenicy. Dziób mocny, krótki, lekko zgięty, barwy kości słoniowej z nalotem brązowym. Grzebień duży, o 7 zębach, stojący, pojedynczy, czerwonej lśniącej barwy. Dzwonki duże, czerwono-pomarańczowe. Zausznice czerwone; policzki czerwone, pokryte brązowymi piórkami. Szyja średniej długości, nieznacznie wygięta. Tułów prostokątny z szerokim grzbietem. Pierś szeroka i głęboka. Ogon odchylony zakończony pióropuszem z czarnymi piórami o metalicznym połysku. Skrzydła przylegające do tułowia. Skoki silne, nieopierzone, intensywnie żółte, z ostrogami. Upierzenie ciemnobrązowo-mahoniowe z silnym metalicznym połyskiem. Szyja dobrze opierzona, kołnierz mahoniowy, a u dołu z czarnym metalicznym połyskiem. Lotki I i II rzędu oraz pióra w ogonie są ciemnobrązowo-mahoniowe, pióropusz ogona ma pióra w kształcie sierpa koloru czarnego z połyskiem. Siodło utworzone jest z piór ciemnobrązowych z połyskiem. Barwa puchu i piór przy skórze jest jaśniejsza. Średnia masa ciała dorosłych kogutów wynosi ok. 3000 g. Kogutki odchowywane w kurniku z dostępem do zielonych wybiegów, osiągają w 12-13 tyg. życia ok. 1300-1800 g masy ciała, charakteryzując się przy tym żółto zabarwioną skórą i dobrą wydajnością rzeźną.

Rhode Island Red (K-22)

Kura - głowa średniej wielkości; oczy duże, okrągłe. Grzebień stojący, 5-6 zębów, barwy czerwonej. Dzwonki średnie, czerwone. Zausznice owalne, różowe. Szyja stosunkowo krótka, dobrze upierzona. Tułów kształtu prostokątnego, pierś i grzbiet średniej wielkości; pierś wysunięta. Ogon odchylony o zaokrąglonym profilu. Budowa ciała charakterystyczna dla kur typu średniego, barwa upierzenia mahoniowa, kura znosi jaja o brązowej skorupie. Średnia masa ciała wynosi ok. 1700 g. Nieśność kur uzyskana do 66 tygodnia życia od kury wynosi ok. 235 jaj, o masie ok. 58 g i brązowej skorupie.

Kogut - głowa zgrabna, średniej wielkości. Dziób mocny, krótki, lekko zgięty, barwy kości słoniowej. Grzebień duży, o czerwonej lśniącej barwie. Dzwonki i zausznice duże, czerwono-

PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH POPULACJI KUR NIEŚNYCH

pomarańczowe. Szyja średniej długości, nieznacznie wygięta. Tułów prostokątny, pierś szeroka i głęboka. Ogon odchylony zakończony pióropuszem z czarnymi piórami o metalicznym połysku. Upierzenie ciemnobrązowo-mahoniowe z silnym metalicznym połyskiem. Średnia masa ciała wynosi ok. 2400 g.

Rhode Island White (A-33)

Kura - głowa zgrabna, średniej wielkości; oczy duże, okrągłe. Grzebień stojący, 5-6 zębów, barwy czerwonej. Dzwonki średnie, czerwone. Zausznice owalne, różowe. Tułów prostokątny, pierś i grzbiet średniej wielkości; pierś wysunięta. Ogon odchylony o zaokrąglonym profilu. Budowa ciała charakterystyczna dla kur typu średniego, barwa upierzenia biała. Masa ciała wynosi ok. 1700 g. Średnia nieśność uzyskana do 66 tygodnia życia od kury wynosi ok. 220 jaj o masie ok. 58 g i brązowej skorupie.

Kogut - głowa średniej wielkości. Dziób mocny, krótki, lekko zgięty, barwy kości słoniowej. Grzebień duży, stojący o czerwonej lśniącej barwie Dzwonki i zausznice duże, czerwone. Szyja średniej długości, nieznacznie wygięta. Tułów prostokątny, grzbiet szeroki, pierś szeroka i głęboka. Ogon odchylony zakończony białym pióropuszem. Średnia masa ciała wynosi ok. 2300 g.

Sussex (S-66)

Kura - głowa średniej wielkości; oczy okrągłe, koloru pomarańczowego. Dziób średniej wielkości, na końcu zgięty, koloru cielistego. Grzebień mały, pojedynczy, stojący, o 6 zębach, barwy jasnoczerwonej. Dzwonki średniej wielkości, jasnoczerwone lub różowe. Zausznice perłowe, półokrągłe. Policzki biało-różowe, porośnięte drobnymi piórkami. Szyja lekko wygięta o gęstym upierzeniu. Na szyi pióra białe, których część tworząca kołnierz nabiera mocniejszej barwy czarnej, aby w samym kołnierzu na 2/3 wysokości pióra wzdłuż stosiny ułożyć się w regularną kreskę koloru czarnego, okoloną przy brzegu wąską otoczką (kołnierz gronostajowy). Biała barwa skóry. Tułów stosunkowo długi, prostokątny, o szerokim grzbiecie; pierś wysunięta. Skrzydła przylegające. Lotki I i II rzędu białe, ułożone w ten sposób, że czarny rysunek podkreśla ułożenie skrzydeł. Ogon z profilu zaokrąglony, prawie leżący, o podstawowej białej barwie ale z czarnymi końcami piór. Skoki koloru sino-białego. Znosi jaja o jasnobrązowej skorupie. Średnia masa ciała wynosi ok. 2000-2100 g. Nieśność kur uzyskana do 450 dni życia wynosi ok. 180-200 jaj o jasnobrązowej skorupie i średniej masie ok. 58-60 g.

Kogut - głowa średniej wielkości; oczy okrągłe, lekko wypukłe, koloru pomarańczowego. Dziób sino-biały z ciemnym nalotem, mocny, stosunkowo krótki, zakończony zagiętym końcem zwanym orlim. Grzebień stojący, pojedynczy, duży, o 7 zębach i czerwonej lśniącej barwie. Dzwonki duże, czerwone. Zausznice białe, owalne. Policzki czerwone, bardzo słabo zarośnięte. Szyja krótka, prosta, czasem nieznacznie wygięta. Upierzenie głowy wraz z szyją białe z gronostajowym kołnierzem. W kierunku tułowia biała barwa piór zostaje zmieniona i pojawiają

się czarne plamy. Kołnierz składa się z piór biało-czarnych, przy czym w części puchowej brzeg pióra stosiny jest biały, natomiast wzdłuż stosiny pióro jest czarne. Biała barwa skóry. Tułów prostokątny, grzbiet szeroki, prawie płaski; pierś wysunięta. Skrzydła przylegające. Zasadniczą barwą upierzenia jest kolor biały. Lotki I i II rzędu są w 50% czarne, co powoduje czarny rysunek ułożenia skrzydeł na tułowiu. Ogon kształtu wiewiórczego lub zadarty. Zarówno pióra sierpowe jak i część piór ogona są czarno połyskujące. Mocne skoki koloru biało-sinego z ostrogami. Średnia masa ciała wynosi ok. 2600-3000 g.

Leghorn (G-99)

Kura - lekka, głowa średniej wielkości; oczy okrągłe, intensywnie żółte. Dziób średniej wielkości, kremowy, od połowy długości lekko zakrzywiony i zakończony małym haczykiem. Grzebień stosunkowo duży, stojący lub opadający na bok, pojedynczy o 5 zębach, czerwono-różowy. Dzwonki średniej wielkości, czerwono-różowe. Zausznice okrągłe, perłowo-białe. Policzki różowe, lekko opierzone. Szyja średniej długości, lekko wygięta, dobrze opierzona. Pierś nieznacznie wysunięta. Tułów delikatnej budowy. Barwa upierzenia biała. Skrzydła przylegające. Ogon leżący w poziomie zakończony w profilu ostrym szpicem. Skoki barwy biało-kremowej. Średnia masa ciała ok. 1660 g. Nieśność kur uzyskana do 450 dni życia wynosi ok. 190-210 jaj o białej skorupie i średniej masie ok. 66 g. Charakteryzują się żywiołowym i płochliwym temperamentem.

Kogut - głowa średniej wielkości; oczy duże, lekko wypukłe, okrągłe, intensywnie żółte. Dziób żółty, lekko wydłużony, niezbyt gruby, od połowy długości nieznacznie zakrzywiony (zakończenie orle). Grzebień połyskująco czerwony, duży, pojedynczy o 6 zębach, stojący. Dzwonki duże, czerwone. Zausznice podłużne koloru biało-perłowego. Policzki kremowo-różowe, słabo opierzone. Szyja stosunkowo długa, lekko wygięta, dobrze opierzona. Tułów można wpisać w kształt trójkąta, linia grzbietu lekko pochylona w dół w kierunku ogona. Grzbiet średniej szerokości; pierś nieznacznie wysunięta. Ogon zadarty w kształcie pióropusza. Skrzydła ściśle przylegające do tułowia. Barwa upierzenia biała. Zarówno pióra kołnierza jak i ogona o połysku perłowym. Skoki intensywnie żółte. Średnia masa ciała ok. 2100 g.

Leghorn (H-22)

Kura - głowa średniej wielkości; oczy okrągłe, intensywnie żółte. Dziób średniej wielkości, kremowy, od połowy długości lekko zakrzywiony i zakończony małym haczykiem. Grzebień stosunkowo duży, stojący lub opadający na bok, pojedynczy o 5 zębach, czerwono-różowy. Dzwonki średniej wielkości, czerwono-różowe. Zausznice okrągłe, perłowo-białe. Policzki różowe, lekko opierzone. Szyja średniej długości, lekko wygięta, dobrze opierzona. Pierś nieznacznie wysunięta. Tułów delikatnej budowy. Barwa upierzenia biała. Skrzydła przylegające. Ogon leżący w poziomie zakończony w profilu ostrym szpicem. Skoki barwy biało-kremowej. Średnia masa ciała ok. 1750 g. Nieśność kur uzyskana do 450 dni życia wynosi ok. 190-210 jaj o białej skorupie i średniej masie ok. 66 g. Charakteryzują się żywiołowym i

płochliwym temperamentem.

Kogut - głowa średniej wielkości; oczy duże, lekko wypukłe, okrągłe, intensywnie żółte. Dziób żółty, lekko wydłużony, niezbyt gruby, od połowy długości nieznacznie zakrzywiony (zakończenie orle). Grzebień połyskująco czerwony, duży, pojedynczy o 6 zębach, stojący. Dzwonki duże, czerwone. Zausznice podłużne koloru biało-perłowego. Policzki kremowo-różowe, słabo opierzone. Szyja stosunkowo długa, lekko wygięta, dobrze opierzona. Tułów można wpisać w kształt trójkąta, linia grzbietu lekko pochylona w dół w kierunku ogona. Grzbiet średniej szerokości; pierś nieznacznie wysunięta. Ogon zadarty w kształcie pióropusza. Skrzydła ściśle przylegające do tułowia. Barwa upierzenia biała. Zarówno pióra kołnierza jak i ogona o połysku perłowym. Skoki intensywnie żółte. Średnia masa ciała ok. 2100 g.

Leghorn (H-33)

Kura - lekka, głowa średniej wielkości; oczy okrągłe, intensywnie żółte. Dziób średniej wielkości, kremowy, od połowy długości lekko zakrzywiony i zakończony małym haczykiem. Grzebień stosunkowo duży, stojący lub opadający na bok, pojedynczy o 5 zębach, czerwono-różowy. Dzwonki średniej wielkości, czerwono-różowe. Zausznice okrągłe, perłowo-białe. Policzki różowe, lekko opierzone. Szyja średniej długości, lekko wygięta, dobrze opierzona. Pierś nieznacznie wysunięta. Tułów delikatnej budowy. Barwa upierzenia biała. Skrzydła przylegające. Ogon leżący w poziomie zakończony w profilu ostrym szpicem. Skoki barwy biało-kremowej. Średnia masa ciała w 18 tygodniu życia ok. 1450 g. Nieśność kur uzyskana do 450 dni życia wynosi ok. 190-210 jaj o białej skorupie i średniej masie ok. 66 g. Charakteryzują się żywiołowym i płochliwym temperamentem.

Kogut - głowa średniej wielkości; oczy duże, lekko wypukłe, okrągłe, intensywnie żółte. Dziób żółty, lekko wydłużony, niezbyt gruby, od połowy długości nieznacznie zakrzywiony (zakończenie orle). Grzebień połyskująco czerwony, duży, pojedynczy o 6 zębach, stojący. Dzwonki duże, czerwone. Zausznice podłużne koloru biało-perłowego. Policzki kremowo-różowe, słabo opierzone. Szyja stosunkowo długa, lekko wygięta, dobrze opierzona. Tułów można wpisać w kształt trójkąta, linia grzbietu lekko pochylona w dół w kierunku ogona. Grzbiet średniej szerokości; pierś nieznacznie wysunięta. Ogon zadarty w kształcie pióropusza. Skrzydła ściśle przylegające do tułowia. Barwa upierzenia biała. Zarówno pióra kołnierza jak i ogona o połysku perłowym. Skoki intensywnie żółte. Średnia masa ciała w 18 tyg. życia około 1950 g.

Czubatka polska (CP-11)

Kura - głowa średniej wielkości, część twarzowa barwy różowej, pokryta drobnymi piórami. Dziób mocny, średniej długości, czarny. Oczy błyszczące, barwy ciemnobrązowej. Grzebień pojedynczy, mały, zepchnięty przez czub w kierunku dzioba. Dzwonki niewielkie, owalne. Zausznice małe, koloru cielistego. Czub średniej wielkości, kulisty, zwarty, nieograniczający

PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH POPULACJI KUR NIEŚNYCH

przedniego i bocznego pola widzenia. Szyja średniej długości. Obrys tułowia trójkątny z dobrze wypełnionym brzuchem. Skrzydła średniej długości, dobrze przylegające do ciała. Ogon złożony z średniej długości sterówek w 2/3 zakrytych przez pokrywy ogonowe. Uda mocne, dobrze umięśnione, średniej długości, przysłonięte piórami konturowymi. Barwa upierzenia czarna z metalicznym, zielonym połyskiem. Skoki średniej długości, mocne, nieopierzone, czteropalczaste, barwy szaroczarnej. Masa ciała w 20. tygodniu życia wynosi ok. 1450 g. Do 450 dnia życia znoszą ok. 150 jaj. Masa jaja wynosi ok. 50 - 55 g. Barwa skorupy jaja kremowa.

Kogut - głowa średniej wielkości, część twarzowa barwy czerwonej, pokryta drobnymi piórkami. Dziób mocny, średniej długości, barwy czarnej. Oczy błyszczące, barwy ciemnobrązowej. Grzebień pojedynczy z 5-6 zębami, możliwie stojący, zepchnięty przez czub w kierunku dzioba. Dzwonki długie, równej długości. Zausznice owalne, czerwone. Czub średniej wielkości, składający się z piór lancetowatych, zwarty, nieograniczający przedniego i bocznego pola widzenia. Szyja długa, lekko wygięta, bogato opierzona. Grzywa z długich piór sięgających barkówek. Tułów dość długi, średniej głębokości, przednia część tułowia noszona wyżej. Piers pełna, dobrze wysklepiona. Grzbiet szeroki, długi. Linia grzbietu lekko opadająca w kierunku ogona. Pióra siodła długie, zasłaniające końce skrzydeł. Skrzydła średniej długości, dobrze przylegające do ciała, końce skrzydeł skierowane do brzucha. Uda mocne, dobrze umięśnione, średniej długości, dobrze opierzone. Barwa upierzenia czarna z metalicznym, zielonym połyskiem. Skoki średniej długości, dość masywne, nieopierzone, czteropalczaste, barwy szaroczarnej. Ogon pełny, szeroki u nasady i szeroko rozpostarty, noszony pod kątem ok. 75°. Sierpówki i sterówki długie i szerokie. Sterówki pokryte dwoma rzędami szerokich i długich pokryw ogonowych. Masa ciała koguta w 20. tygodniu życia wynosi ok. 2200 g.

Czubatka polska (CP-22)

Kura - głowa średniej wielkości, część twarzowa barwy różowej, pokryta drobnymi piórami. Dziób mocny, średniej długości, szary. Oczy błyszczące, barwy pomarańczowej. Grzebień różyczkowy, mały, zepchnięty przez czub w kierunku dzioba. Dzwonki niewielkie, owalne. Zausznice małe, koloru cielistego. Czub średniej wielkości, kulisty, zwarty, nieograniczający przedniego i bocznego pola widzenia. Szyja średniej długości. Obrys tułowia trójkątny z dobrze wypełnionym brzuchem. Skrzydła średniej długości, dobrze przylegające do ciała. Ogon złożony z średniej długości sterówek w 2/3 zakrytych przez pokrywy ogonowe. Uda mocne, dobrze umięśnione, średniej długości, przysłonięte piórami konturowymi. Barwa upierzenia od kremowo-brązowej do brunatno-kuropatwianej. Skoki średniej długości, nieopierzone, czteropalczaste, barwy szarozielonej. Masa ciała w 20. tygodniu życia wynosi ok. 1400 g. Do 450 dnia życia znoszą ok. 140 jaj. Masa jaja wynosi ok. 50 - 55 g. Barwa skorupy jaja kremowa.

Kogut - głowa średniej wielkości, część twarzowa barwy czerwonej, pokryta drobnymi piórkami. Dziób mocny, średniej długości, barwy szarobrązowej. Oczy błyszczące, barwy ciemnobrązowej. Grzebień różyczkowy z licznymi drobnymi brodawkami, pofałdowany, zepchnięty przez czub w kierunku dzioba. Dzwonki długie, równej długości. Zausznice owalne,

czerwone. Czub średniej wielkości, składający się z piór lancetowatych, zwarty, nieograniczający przedniego i bocznego pola widzenia. Szyja długa, lekko wygięta, bogato opierzona. Grzywa z długich piór sięgających barkówek. Tułów dość długi, średniej głębokości, przednia część tułowia noszona wyżej. Piers pełna, dobrze wysklepiona. Grzbiet szeroki, długi. Linia grzbietu lekko opadająca w kierunku ogona. Pióra siodła długie, zasłaniające końce skrzydeł. Skrzydła średniej długości, dobrze przylegające do ciała, końce skrzydeł skierowane do brzucha. Uda mocne, dobrze umięśnione, średniej długości, dobrze opierzone. Upierzenie grzywy, barku, siodła i zewnętrznej strony lotek kremowe do pomarańczowo-czerwonego. Pozostała część skrzydła, ogon, pierś i brzuch barwy czarnej z metalicznym, zielonym połyskiem. Skoki średniej długości, nieopierzone, czteropalczone, barwy szarozielonej. Ogon pełny, szeroki u nasady i szeroko rozpostarty, noszony pod kątem ok. 75°. Sierpówki i sterówki długie i szerokie. Sterówki pokryte dwoma rzędami szerokich i długich pokryw ogonowych. Masa ciała koguta w 20. tygodniu życia wynosi ok. 2100 g.

7. Zakres i metody służące realizacji Programu ochrony

7.1 Ocena wartości użytkowej

Ocena wartości użytkowej prowadzona jest zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Ocenię podlegają następujące cechy:

1. procentowy wskaźnik przeżywalności ptaków (kogutów i kur) w czasie wychowu,
2. masa ciała ptaków (kogutów i kurek) w 20. tygodniu życia (g),
3. wskaźnik dojrzałości płciowej stada określony liczbą dni życia ptaków od dnia ich wylęgnięcia do dnia osiągnięcia przez stado 30% i 50% nieśności,
4. masa jaja w 33. i 53. tygodniu życia (g),
5. liczba jaj zniesionych w okresie użytkowania od 21. do 56. tygodnia życia,
6. parametry wylęgowości jaj określane procentowymi wskaźnikami: zapłodnienia jaj, wylęgowości z jaj nałożonych i zapłodnionych,
7. procentowy wskaźnik przeżywalności ptaków (kogutów i kur) w czasie produkcji,
8. cechy jakości treści jaja i skorupy oceniane w 33. tygodniu życia kur.

Kontrola użyteczności przeprowadzana jest grupowo lub indywidualnie.

7.2 Ocena wartości genetycznej

W populacjach kur objętych Programem ochrony nie prowadzi się oceny genetycznej.

7.3 Metody doboru zwierząt do kojarzeń i zasady ich prowadzenia

Koguty i kury po przeprowadzeniu oceny wartości użytkowej i selekcji wybierane są na rodziców następnego pokolenia. Wylężone potomstwo obojga płci, przeznaczone na renowację stada, stanowi cztery odrębne pod względem pochodzenia podgrupy oznaczone a, b, c i d. Przy

Kojarzeniu ptaków z poszczególnych podgrup stosuje się coroczną rotację kogutów, tzn. koguty z podgrupy „a” są kojarzone z kurami z podgrupy „b”, koguty z podgrupy „b” są kojarzone z kurami z podgrupy „c” itd. Koguty i kury zestawione są w proporcji płci 1 : 10, przy czym w uzasadnionych przypadkach dopuszcza się zestawienie w proporcji płci 1 : 10 - 12. Podstawowym kryterium selekcji jest zgodność z wzorcem (fenotypem) oraz zdrowotność. Prowadzony jest losowy dobór par do kojarzeń, przy założeniu rotacji kogutów pomiędzy grupami kur, co ochroni stado przed niepożądanym wzrostem zimbredowania.

7.4 Sposób wykorzystania materiału biologicznego, piskląt i kur dorosłych

Materiał biologiczny stanowią jaja wylęgowe przeznaczone do 1 - 3 kolejnych lęgów, w celu uzyskania potomstwa przeznaczonego na reprodukcję stada, przy założeniu, że co roku wymieniane jest całe stado. Nadwyżki piskląt oraz kury dorosłe są rozprowadzane na zaplecze towarowe oraz do placówek badawczych w celach naukowych.

8. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego i sposób wykorzystania tego materiału

Aktualnie wzrasta zagrożenie epidemią chorób drobiu (ptasia grypa, salmonella), zwalczanych z urzędu (decyzje o uboju z konieczności). W tej sytuacji niezbędnym jest podjęcie działań w kierunku ochrony drobiu metodą *ex-situ*. Do czasu opanowania techniki przechowywania zarodków ptaków lub komórek jajowych w ciekłym azocie, nie ma możliwości zachowania tego materiału metodą *ex-situ*. Natomiast w najbliższym czasie koniecznym jest opracowanie systemu ochrony zasobów genetycznych kur poprzez pozyskiwanie, konserwację i unasienianie kur mrożonym nasieniem kogutów.

9. Zasady organizacji i realizacji Programu ochrony

Programem ochrony zasobów genetycznych kur nieśnych objęte są ptaki/stada danego rodzaju poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- spełniają warunki wpisu do księgi zwierząt hodowlanych danego rodzaju;
- charakteryzują się fenotypem zgodnym ze wzorcem rodzaju.

Objęcie nowego rodzaju Programem ochrony dokonywane będzie po uzyskaniu akceptacji Grupy Roboczej ds. ochrony zasobów genetycznych drobiu i zatwierdzeniu przez Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB.

W realizacji Programu uczestniczą:

- hodowcy - właściciele stad chronionych populacji kur nieśnych,
- podmioty prowadzące księgi zwierząt hodowlanych dla chronionych populacji kur,
- Krajowa Rada Drobiarstwa - Izba Gospodarcza prowadząca ocenę wartości użytkowej kur,
- Instytut Zootechniki PIB realizujący i koordynujący działania w zakresie ochrony zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich.

PROGRAM OCHRONY ZASOBÓW GENETYCZNYCH POPULACJI KUR NIEŚNYCH

Za realizację Programu odpowiedzialne są Krajowa Rada Drobiarstwa – IG i Instytut Zootechniki PIB, tj. podmioty prowadzące księgę zwierząt hodowlanych dla danego rodu. Zasady współpracy i zakres odpowiedzialności określa porozumienie zawarte między tymi podmiotami (aktualnie obowiązujące porozumienie zachowuje ważność).

Koordinację działań w zakresie ochrony zasobów genetycznych kur nieśnych sprawuje Instytut Zootechniki PIB.

Zasady uczestnictwa hodowców w Programie określa umowa zawarta pomiędzy hodowcą – właścicielem stada a podmiotem prowadzącym księgę (aktualnie obowiązujące umowy zachowują ważność).

Realizacja Programu zgodnie z założeniami uwarunkowana będzie możliwościami zapewnienia środków finansowych na:

- a) pokrycie kosztów utrzymania ptaków w stadach uczestniczących w Programie;
- b) pokrycie kosztów wykupu materiału hodowlanego zagrożonego likwidacją, w przypadku wystąpienia takiej konieczności;
- c) opracowanie metody ochrony ex-situ i utworzenie banków genów.

Podmioty zaangażowane w realizację Programu będą zabiegały o pozyskanie środków finansowych na jego realizację z dostępnych programów rządowych, środków unijnych, projektów badawczych placówek naukowych oraz ze źródeł pozarządowych.

W celu wspomagania realizacji Programu mogą być podejmowane działania dodatkowe takie jak:

- a) prowadzenie badań naukowych dotyczących charakterystyki użytkowości, a także markerów genetycznych i polimorfizmu białek surowicy krwi, rozpoznania specyficznych cech biologicznych oraz przydatności chronionych rodów do wytworzenia mieszańców użytkowych;
- b) wspieranie działań związanych z promowaniem produktu markowego;
- c) promowanie utrzymywania populacji chronionych w gospodarstwach drobnotowarowych, szczególnie ekologicznych i agroturystycznych;

W przypadku wystąpienia zagrożenia w utrzymaniu chronionej populacji i realizacji Programu ochrony, w tym skutkującego możliwością likwidacji rasy/rodu i koniecznością przeniesienia ptaków do innego obiektu hodowlanego, na wniosek właściciela stada lub podmiotu prowadzącego ocenę wartości użytkowej i za zgodą podmiotu prowadzącego księgi hodowlane oraz koordynatora Programu ochrony, dopuszcza się odstępnie od wymogów określonych w Programie ochrony w zakresie: liczebności, długości okresu użytkowania i zakresu kontrolowanych cech użytkowych. Powyższe zmiany wraz z okresem ich obowiązywania zostaną określone szczegółowo w aneksie do metodyki oceny wartości użytkowej oraz w umowie z hodowcą na uczestnictwo w Programie ochrony.

10. Nadzór nad realizacją oraz ocena realizacji i efektywności działania Programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją Programu ochrony zasobów genetycznych populacji kur nieśnych sprawuje Instytut. Grupa Robocza, działająca przy Instytucie dokonuje oceny efektywności działania Programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów. Analiza ta jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez podmiot prowadzący księgi oraz Koordynatora Programu ochrony. Grupa opiniuje również sprawy wątpliwe oraz może wnioskować o zmiany w Programie ochrony.

11. Piśmiennictwo z uwzględnieniem poprzednich programów ochrony

1. Andres K (2022). Czubatka polska tradycyjną rodzimą rasą kur nieśnych, W: Dziedzictwo kulturowe z perspektywy różnych dyscyplin, Król K., Hernik J., Prus B., red., Wyd. UR w Krakowie, 169 - 176.
2. Antos, P., Andres, K., Kapkowska, E. (2013). Preliminary Studies on Genetic Diversity of Selected Polish Local Chicken Varieties. *Journal of Central European Agriculture*, 14 (1): 10-22.
3. Cywa Benko K. (2002). Charakterystyka genetyczna i fenotypowa rodzimych rodów kur objętych programem ochrony bioróżnorodności. *Rocz. Nauk Zoot.*, 15: 5-112.
4. Gumułka M, Andres K, Krawczyk J, Calik J. Research Note, (2022). The nutritional value of eggs from native Polish Crested chickens and commercial hybrids that have been stored in various conditions. *Poult Sci.* 101 (2): 101579.
5. IZ PIB. Program ochrony zasobów genetycznych populacji kur nieśnych Załącznik nr 1 do Zarządzenia Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB Nr 48/21 z dnia 28.12.2021 r.
6. Kaufman L. (1960). Jak wytworzono nową polską rasę Polbar. *Hodowca Drobnego Inwentarza*, VII: 7-8.
7. Krawczyk J., Calik J. (2007). Characteristic of hens of conservation lines in terms of productive and egg quality traits. *Ann. Anim. Sci. Suppl.*,1: 233-236.
8. Obrzut J., Calik J., Krawczyk J. (2021). Temporal trends in performance and hatchability traits of eight strains of hens covered by the gene pool protection programme in Poland. *Ann. Anim. Sci.*, 21, 4: 1347-1366.
9. Polak G., Krupiński J., Martyniuk E., Calik J., Kawęcka A., Krawczyk J., Majewska A., Sikora J., Sosin-Bzducha E., Szyndler-Nędza M., Tomczyk-Wrona I. (2021). The risk status of polish local breeds under conservation programmes - new approach. *Ann. Anim. Sci.*, 21, 1: 125-140.
10. Połtowicz K., Wężyk S., Calik J., Paściak P. (2004). The use of native chicken breed in poultry meat production. *Proc. of the Brit. Soc. of Anim. Sci.* 1: 30-32.
11. Pruski W. (1969). *Hodowla zwierząt gospodarskich w Królestwie Polskim w latach 1815-1918.* Wyd. PAN, Warszawa.
12. Ustawa z dnia 10 grudnia 2020 r. o organizacji hodowli i rozrodzie zwierząt gospodarskich, Dz. U. 2021 poz. 36.

13. Węglarz A., Andres K., Wojtysiak D. (2020). Slaughter value and meat quality in two strains of polish crested cockerels. Italian J. Anim. Sci., 19 (1): 813-821.
14. Wężyk S., Cywa-Benko K., Mazanowski A., Książkiewicz J., Krawczyk J. (1998). Metody ochrony przed zagładą rodzimych ras drobiu. Wyniki Oceny Użytk. Drob., 27: 77-90.

Autorzy Programu ochrony: dr inż. Jolanta Calik¹, prof. dr hab. Józefa Krawczyk¹,
dr inż. Eugeniusz Wencek², dr inż. Kornel Kasperek³,
dr Krzysztof Andres⁴

¹ Instytut Zootechniki PIB

² Krajowa Rada Drobiarstwa - IG

³ Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

⁴ Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Program został opracowany we współpracy z podmiotem prowadzącym księgi.

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych drobiu, zaakceptowany przez Przewodniczącą Zespołu Koordynacyjnego oraz przyjęty przez Dyrektora Instytutu Zootechniki - Państwowego Instytutu Badawczego.

**Wprowadzono Zarządzeniem
Dyrektora Instytutu Zootechniki
Państwowego Instytutu Badawczego
Nr 12/23 z dnia 13 lutego 2023 r.**

DYREKTOR

dr Krzysztof Duda

